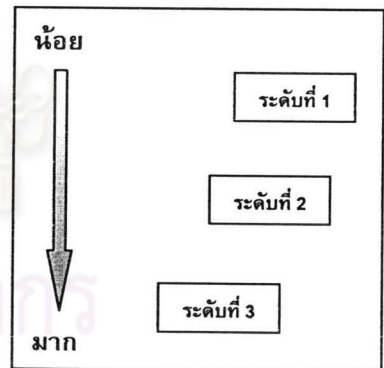

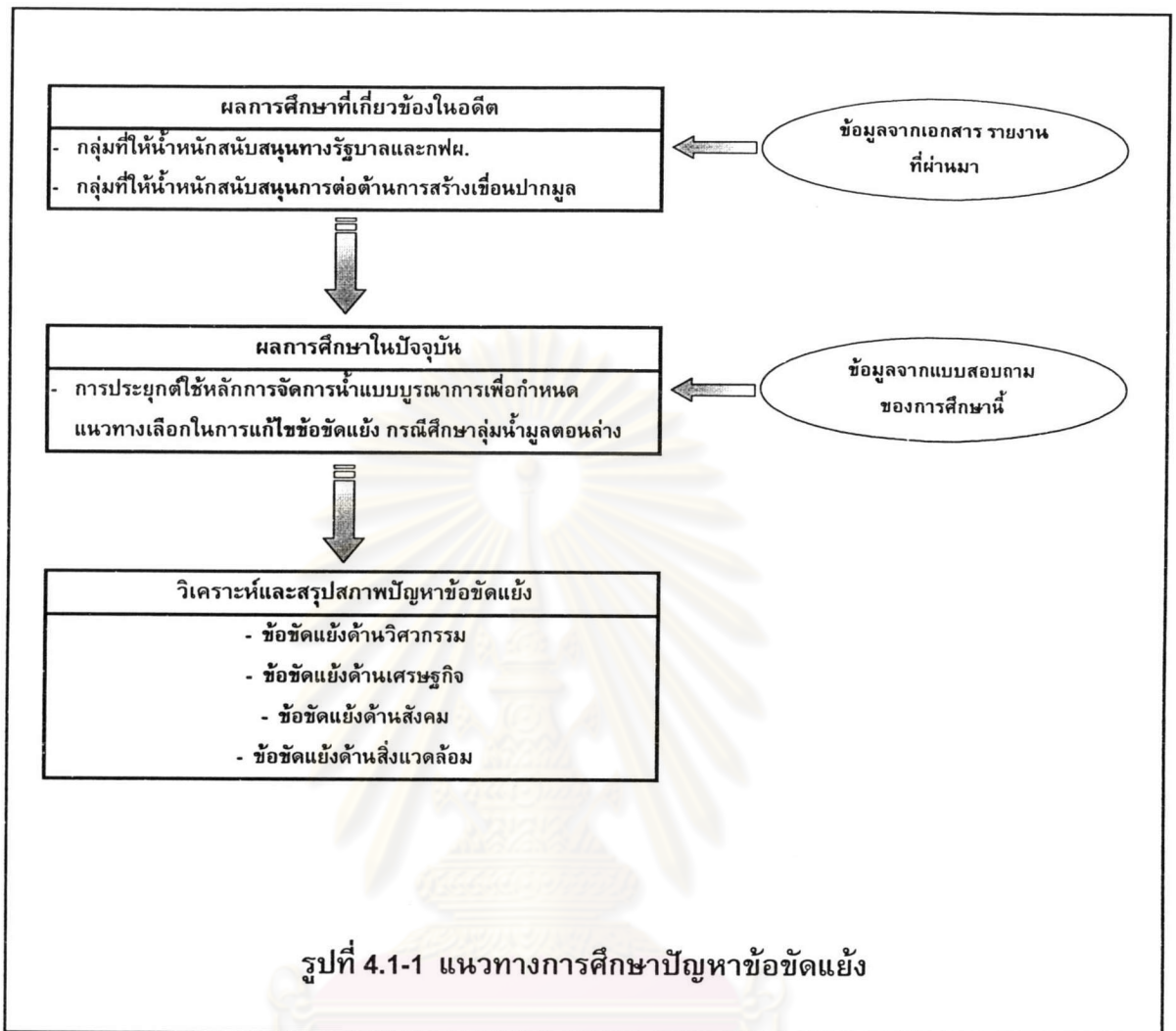
สภาพปัญหาข้อขัดแย้งในพื้นที่ศึกษา

ในการศึกษานี้ได้คัดเลือก **เขื่อนปากมูล** มาเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากข้อขัดแย้งเขื่อนปากมูลมีมานานกว่าหนึ่งทศวรรษ คือนับตั้งแต่ปี 2532 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อยจนถึงปัจจุบัน ข้อถกเถียงสำคัญเป็นเรื่องของ “สิทธิการจัดการทรัพยากร” โดยมีฝ่ายที่เรียกร้องค่าชดเชยจากผลกระทบของการสร้างเขื่อนและเปลี่ยนเป็นข้อเรียกร้องค่าชดเชยการสูญเสียอาชีพถาวรในเวลาต่อมา และปัจจุบันเรียกร้องให้ทบทวนระยะเวลาการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ระหว่างการเคลื่อนไหวดังกล่าวกลุ่มผู้เรียกร้องและฝ่ายรัฐได้มีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การเจรจาอยู่ตลอดเวลา กลุ่มผู้เรียกร้องมีเงื่อนไขต่างๆ ขณะที่ฝ่ายรัฐก็ต้องการยุติปัญหา เมื่อไม่มีทางออกที่ยอมรับกันได้ มีอบปากมูลจึงดำรงอยู่ ขณะเดียวกับที่สังคมเองเริ่มตั้งคำถามถึงความสมเหตุสมผลในการเรียกร้องที่ยืดเยื้อนั้นว่า รัฐละเมิดสิทธิของกลุ่มผู้เรียกร้องหรือกลุ่มผู้เรียกร้องเรียกร้องไม่รู้จักพอ จากคำถามนี้ผู้วิจัยได้ย้อนกลับไปทบทวนเอกสารและพิจารณาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น พอได้ข้อสรุปว่า ข้อขัดแย้งเขื่อนปากมูลที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นข้อขัดแย้งในแนวคิด แบ่งข้อขัดแย้งเป็น 3 ระดับ ได้แก่

- **ระดับที่ 1** ข้อขัดแย้งเนื่องจากการรับรู้ (Cognitive Conflict)
- **ระดับที่ 2** ข้อขัดแย้งระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stake – holders Conflict)
- **ระดับที่ 3** ข้อขัดแย้งเนื่องจากความคิด อุดมคติ (Ideological Conflict)

การศึกษาปัญหาข้อขัดแย้ง จากสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ทั้งทางด้านวิศวกรรม เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลหลายหน่วยเวลา จึงจะทราบถึงข้อขัดแย้งต่างๆ ดังนั้นในการศึกษานี้ ได้ทำการประมวลข้อมูล ทั้งการศึกษาในอดีตจากเอกสาร รายงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง (หัวข้อ 4.1) และผลการศึกษาในปัจจุบันจากแบบสอบถามและนำมาประมวลผลโดยโปรแกรมทางสถิติ (หัวข้อ 4.2) เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์สภาพปัญหาข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา (หัวข้อ 4.3) ดังแสดงแนวทางการศึกษาไว้ในรูปที่ 4.1-1

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.1 ผลการศึกษาในอดีต

4.1.1 กลุ่มเอกสารและงานวิจัยให้น้ำหนักสนับสนุนไปทางรัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย เป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดองค์ความรู้ในแง่มุมต่างๆ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูลออกมาค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นองค์กรที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาเขื่อนปากมูล จากการทบทวน พบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมา การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยหลายชิ้นด้วยกัน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้องค์ความรู้เหล่านั้นสามารถตอบคำถามและสร้างความชอบธรรมให้กับการดำเนินโครงการของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยเป็นประเด็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ให้คำตอบในแนวทางเดียวกันอีกจำนวนไม่น้อย ทั้งที่เป็นการศึกษาขององค์กรอื่นๆ และวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยบางแห่ง ซึ่งงานเหล่านี้อาจจัดเข้าอยู่ในกลุ่มแนวคิดที่ให้น้ำหนักไปที่การสนับสนุนการสร้างเขื่อน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ศุภชัย ชี้อตรง และคณะ (2541) มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ศึกษา ผลกระทบของสิ่งแวดล้อมหลังจากสร้างเขื่อนแล้วเสร็จ เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านที่ได้รับผลจากการอพยพออกจากพื้นที่เดิม การศึกษานี้กระทำต่อเนื่อง 3 ปี (2537, 2540 และ 2541) โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย การศึกษากระทำใน 3 ประเด็นหลักๆ คือ การเปลี่ยนแปลงของประชากรและโครงสร้างครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร พบว่า จำนวนประชากรแต่ละครัวเรือน 3 ปี โดยเฉลี่ยอยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน คือ 4.05-4.18 คนต่อครอบครัว โดยมากเป็นประชากร ในวัยเด็กและวัยฟุ้งเฟ้อ และยังคงเป็นลักษณะครอบครัวขยาย อัตราการเกิดลดลงเมื่อเทียบกับปีแรกที่ทำการศึกษา แต่ชาวบ้านจะย้ายถิ่นสูงมากขึ้น ประมาณ 70 % จะย้ายไปทำงานในกรุงเทพฯ แต่เป็นการย้ายถิ่นแบบชั่วคราว

2. การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ พบว่าชาวบ้านทำการเกษตรลดลง กล่าวคือ ประมาณ 70 % ในปี 2537 แต่ในปี 2541 พบว่าเหลือเพียง 54.19 % เพราะชาวบ้านนิยมทำงานนอกภาคเกษตรกรรมมากขึ้น สืบเนื่องมาจากผลผลิตการเกษตรตกต่ำลง รายได้ไม่แน่นอนเมื่อเทียบกับรายได้จากการรับจ้างนอกภาคเกษตร และอัตราการถือครองที่ดินลดลงเพราะเป็นการแบ่งมรดกให้ลูกหลาน ชาวบ้านที่ยังคงทำนาคังนิยมปลูกข้าวเหนียว การเลี้ยงสัตว์ก็ลดลงเช่นกัน เพราะพื้นที่

ทำเลเลี้ยงสัตว์ถูกน้ำท่วมเนื่องจากการสร้างเขื่อน นอกจากนี้รายได้จากการจับปลาก็ลดลงจากปี 2537 คือ 13,428.29 บาท เหลือ 10,700.21 บาท ในปี 2541 เนื่องจากปลามีจำนวนน้อยลง ประกอบกับสภาวะเศรษฐกิจถดถอยตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมา รายได้โดยเฉลี่ยประมาณ 68,707.42 บาทต่อครัวเรือน ในปี 2541 ซึ่งลดลงจากปี 2537 เล็กน้อย ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีรายได้นอกภาคเกษตรมากขึ้น ขณะเดียวกันชาวบ้านยังเรียกร้องให้รัฐฝึกอาชีพใหม่เพื่อสร้างรายได้เสริม เกษตรกรจะมีหนี้สินเพิ่มจากปี 2537 ซึ่งมีเพียง 28.77 % เพิ่มเป็น 44.88 % ในปี 2541 นอกจากนี้ชาวบ้านยังนิยมใช้สินค้าจากเมืองมากขึ้น เช่น อาหารและเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่างๆ เช่น โทรทัศน์ พัดลม ตู้เย็น หม้อหุงข้าว และเตาแก๊ส เป็นต้น

3. การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและทัศนคติต่อการสร้างเขื่อน พบว่า หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำมูลเปลี่ยนจากการตั้งบ้านเรือนแบบกระจุกตัวเป็นการตั้งบ้านเรือนแบบขนานกับถนนที่ตัดใหม่ ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ริมมูลฝั่งขวา ยังคงตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวรวมกันเช่นเดิม ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงจบการศึกษาภาคบังคับ และยังไม่พบปัญหาเด็กขาดสารอาหารและโรคต่างๆ ที่ทางราชการวิตกว่าจะระบาดหลังจากการสร้างเขื่อนปากมูล อย่างไรก็ตามชาวบ้านส่วนมากยังคงพอใจเพียงปานกลางต่อการมีเขื่อนปากมูล เพราะมีสาธารณูปโภคที่ดีขึ้น เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และได้เงินค่าชดเชยที่ดินและบ้านที่ถูกน้ำท่วม ส่วนผู้ที่ไม่พอใจที่มีเขื่อน พบว่ามี 30.37 % ในปี 2541 เหตุผลสำคัญที่ชาวบ้านยังคงไม่พอใจคือ ปริมาณปลาในแม่น้ำมูลลดลง และที่ดินถูกน้ำท่วมไม่สามารถเพาะปลูกได้ ดังนั้น คณะวิจัยเสนอต่อการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และกรมประมงว่า ควรจะปล่อยปลาให้มากขึ้นในแม่น้ำมูล

ธีรพัฒน์ และคณะ (2534) นักวิชาการฝ่ายเคมีและวิเคราะห์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ศึกษา สภาวะทรัพยากรและเศรษฐกิจสังคมในแม่น้ำมูลตอนล่างก่อนที่จะสร้างเขื่อนปากมูล เป็นการวิจัยเชิงสำรวจใน 14 หมู่บ้านในอำเภอพิบูลมังสาหารและอำเภอโขงเจียม พบว่า อ่างเก็บน้ำเขื่อนปากมูล จะสร้างผลผลิตทางประมงสูงถึง 35 กิโลกรัมต่อไร่ มีมูลค่า 19 ล้านบาทต่อปี และแม้จะยังไม่สร้างเขื่อน ปริมาณของปลาก็ลดลงอยู่แล้ว เพราะชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพหาปลามากขึ้นส่วนอาชีพหลักของชาวบ้านยังคงทำนา ทำไร่ และมีอาชีพประมงเป็นอาชีพรอง ชาวบ้านมีทัศนคติว่าผลจากการทำอาชีพเกษตรกรรมที่ใช้สารเคมีมากขึ้น จำนวนชาวประมงที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งน้ำทิ้งจากชุมชนริมฝั่งมูล ทำให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้เช่นกัน

มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2540) เสนอรายงาน การติดตามการเปลี่ยนแปลงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชากรที่ได้รับผลกระทบด้านที่อยู่อาศัยจากโรงไฟฟ้าพลังน้ำเขื่อนปากมูล ซึ่งเป็นทุนอุดหนุนการวิจัยของการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย รายงาน

เรื่องสรุปปริมาณและมูลค่ากุ้งก้ามกรามที่จับได้ในท้องที่ อำเภอโขงเจียมและในเขตแม่น้ำมูล จังหวัดอุบลราชธานี และสัมภาษณ์ ชาวประมงที่ปากมูล เจ้าของร้านอาหาร และแม่ค้าที่รับซื้อกุ้งที่อำเภอพิบูลมังสาหาร ระบุว่า ถึงแม้ปริมาณปลาที่จับได้น้อยลง แต่ในปี 2539 ราษฎรสามารถจับกุ้งก้ามกรามได้มากขึ้น คือจะจับกุ้งก้ามกราม ได้เฉลี่ย 74.07 กิโลกรัมต่อครัวเรือนที่มีการจับกุ้งต่อปี และ 29.81 กิโลกรัมต่อครัวเรือนทั้งหมด จากในปี 2537 ซึ่งไม่มีการจับกุ้งก้ามกรามเลย

กรมประมง (2536) ศึกษาและสำรวจชนิดและปริมาณปลาในบริเวณที่จะก่อสร้างเขื่อนปากมูล พบว่า ชาวบ้านจะใช้เครื่องมือพื้นบ้านในการดักจับปลา เช่น อวนลากทับตลิ่ง ข่าย เบ็ดราว แห ฉมวก ลันและตุ้ม ซึ่งรายได้เฉลี่ยต่อวันจากการขายปลา ประมาณ 50-150 บาท

ประกิจ ย่าพรม (2536) ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเบื้องต้นทางเศรษฐกิจสังคมของผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการเขื่อนปากมูลระหว่างการก่อสร้าง การศึกษาครั้งนี้พบว่า อาชีพหลักของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนคือ ทำนา อาชีพรองคือประมง และชาวบ้านจะได้รับค่าชดเชยการสูญเสียที่ดินที่เกิดน้ำท่วม นอกจากนี้สภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก ชุมชนใหม่ที่ไปอยู่มีความเจริญกว่าชุมชนเดิม เนื่องจากมีความพร้อมด้านสาธารณูปโภค เพราะได้เงินชดเชยมาก่อสร้างบ้านทรงสมัยใหม่ งานวิจัยสรุปตอนท้ายว่า สภาพโครงสร้างพื้นฐานที่ดีกว่าดังกล่าวทำให้ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ดีขึ้น

สามารถ (2538) ศึกษาด้านเศรษฐกิจและสังคมของราษฎรที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลระยะหลังการก่อสร้างแล้วเสร็จ พบว่า หลังน้ำท่วมแล้วชาวบ้านยังมีอาชีพหลักคือการทำนา อาชีพรองคือประมง และรับจ้างทั่วไป ประชากร 95 % มีความพึงพอใจต่อการสร้างเขื่อน

ศูนย์พัฒนาประมงน้ำจืดอุบลราชธานี กรมประมง ระบุว่าปลาสามารถผ่านบันไดปลาโจนได้ 63 ชนิด คิดเป็นประมาณร้อยละ 20 ของพันธุ์ปลาทั้งหมด

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2545) ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนกรณีเขื่อนปากมูล ในพื้นที่อำเภอโขงเจียม อำเภอพิบูลมังสาหาร และอำเภอสรินธร เพื่อประกอบการตัดสินใจเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ระบุว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ร้อยละ 83.0 ขึ้นไปไม่ได้รับผลกระทบจากการเปิดประตูน้ำตลอดปี ความคิดเห็นของประชาชน เกี่ยวกับแนวทางการเปิดประตูน้ำเขื่อนปากมูลควรคำนึงถึงความเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่มากที่สุด ประชาชนร้อยละ 23.9 คือ 4 เดือน ระหว่างเดือนกรกฎาคม – ตุลาคม ทำให้รัฐบาลยืนยันการตัดสินใจเปิดประตูน้ำ 4 เดือน ปิดประตูน้ำ 8 เดือนต่อไป

สมชาย วงศ์เกษม และคณะ (2546) ทำโครงการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนสองฝั่งแม่น้ำมูลเกี่ยวกับการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนามาจากแบบสอบถามความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับเขื่อนปากมูล พ.ศ.2545 จังหวัดอุบลราชธานี ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ผลการสำรวจสรุปว่าความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ประชาชนในภาพรวมเห็นว่า ควรเปิดประตูระบายน้ำ 4 เดือน มากที่สุด ร้อยละ 66.8 รองลงมาเป็น เปิดประตูระบายน้ำตลอดปี ร้อยละ 18.1 ปิดประตูระบายน้ำตลอดปี ร้อยละ 7.9 เปิดประตูระบายน้ำ 8 เดือน ร้อยละ 4.7 และเปิดประตูระบายน้ำ 5 เดือน ร้อยละ 2.6

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2546) ทำการศึกษาเรื่อง การติดตามสภาพเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับราษฎรและชุมชนในเขตลุ่มน้ำมูลตอนล่าง วัตถุประสงค์เพื่อติดตามการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ประเมินศักยภาพของทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนก่อนและหลังการสร้างเขื่อนปากมูล พร้อมทั้งจัดทำฐานข้อมูลและแผนปฏิบัติการพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร วิธีการศึกษาเป็นแบบสัมภาษณ์ประชากรจากราษฎรที่ได้รับเงินค่าชดเชยการสูญเสียรายได้ประมงบจำนวน 6,160 ครัวเรือน และครัวเรือนเปรียบเทียบอีกจำนวน 900 ครัวเรือน ประเด็นการศึกษาเน้นด้านรายได้ที่มาจากเกษตรและประมง ซึ่งพบว่า ชาวบ้านส่วนมากมีทัศนคติที่ดีต่อเขื่อน และมีความพอใจในเขื่อนเช่นเดียวกับผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยขอนแก่น และชาวบ้านต้องการให้รัฐปล่อยปลากุ้งลงแม่น้ำมูล และเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ส่งเสริมอาชีพใหม่ๆ จัดตั้งกองทุนพัฒนาอาชีพ ก่อสร้างแหล่งน้ำ ระบบประปาชุมชน พัฒนาระบบชลประทานและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

4.1.2 กลุ่มเอกสารและงานวิจัยที่ให้นำหนักไปทางกลุ่มต่อต้านการสร้างเขื่อนปากมูล

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2545) ทำโครงการศึกษาแนวทางฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิตและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล (มิถุนายน 2544 –กรกฎาคม 2545) งานวิจัยนี้มุ่งตอบคำถามหลัก 4 คำถาม คือ 1. เขื่อนมีฐานะและบทบาทในการผลิตไฟฟ้าอย่างไร 2. ประโยชน์ทางการชลประทาน ทั้งที่เป็นอยู่และศักยภาพที่พัฒนาได้เป็นอย่างไร 3. ความสัมพันธ์ระหว่างเขื่อนกับเศรษฐกิจชุมชน บนพื้นฐานของนิเวศธรรมชาติ การเกษตรและประมง เป็นอย่างไร และ 4. ควรมีแนวทางในการจัดการเกี่ยวกับเขื่อนอย่างไร งานวิจัยนี้ได้รวบรวมข้อมูลในการวิเคราะห์จาก 3 แหล่งคือ เอกสารสิ่งพิมพ์ การเก็บตัวอย่างทางชีวประมง และการศึกษาภาคสนาม

ในหมู่บ้าน ในประเด็นทางเลือกในการพิจารณาจัดการเขื่อนปากมูล ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า มี 4 แนวทางคือ

ทางเลือกที่ 1 ปิดประตูระบายน้ำใช้เขื่อนเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดปี ซึ่งจะกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชน โดยเมื่อปี 2543 ที่มีการปิดเขื่อนพบว่าชาวบ้านมีรายได้เพียงครัวเรือนละ 3,045 บาทต่อปี เมื่อเปิดเขื่อนในปี 2544/2545 รายได้เพิ่มขึ้นถึง 10,025 บาทต่อปี

ทางเลือกที่ 2 เปิดประตูระบายน้ำในช่วงฤดูฝน คือเดือนกรกฎาคม – พฤศจิกายน รวม 5 เดือน ทั้งนี้ปลาจากแม่น้ำโขงจะอพยพมายังลุ่มน้ำมูลตั้งแต่เดือนมิถุนายน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นปลาเล็ก ปลาใหญ่จะเริ่มเข้ามาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ทางเลือกนี้แม้ว่าผลิตกระแสไฟฟ้า ได้ถึง 7 เดือน แต่ผลตอบแทนต่อชุมชนก็มีจำกัด ถึงจะได้กระแสไฟฟ้า แต่การฟื้นฟูวิถีชุมชน ไม่เกิดเต็มศักยภาพ

ทางเลือกที่ 3 ให้เปิดประตูระบายน้ำจากเดือนเมษายนถึงพฤศจิกายน รวม 8 เดือน เพราะช่วงปลายฤดูแล้งต่อฤดูฝน กระแสน้ำในแม่น้ำมูลไม่แรง สะดวกต่อการทำประมง ซึ่งการเปิดประตูเขื่อนเพิ่มในช่วง 3 เดือนแรกนั้น ยังทำให้สภาพแก่งหินธรรมชาติปรากฏ การปิดประตูเขื่อนในเดือนธันวาคม – มีนาคม นั้น เพื่อเก็บกักน้ำเอาไว้ใช้ในฤดูแล้ง เพราะเขื่อนจะไม่สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้มากอยู่แล้ว ทางเลือกนี้จึงได้ทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้าและการทำประมง

ทางเลือกที่ 4 การเปิดประตูระบายน้ำตลอดปี เนื่องจากเห็นแล้วว่า การผลิตกระแสไฟฟ้ามีทางออกทางเทคนิคได้หลายทาง ขณะที่ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนไม่มีทางออก และไม่สามารถแก้ได้ทางเทคนิค และจากทางเลือกทั้ง 4 คณะผู้วิจัยได้อธิบายชัดเจนว่า ทางเลือกที่ 4 เป็นทางเลือกที่จะช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคมได้อย่างยั่งยืนที่สุด

กนกวรรณ มะโนรมย์ (2543) ศึกษา ผลกระทบการเปิดเขื่อนปากมูล สรุปว่า ในช่วงที่มีการทดลองเปิดเขื่อน 1 ปี ปรากฏว่า ความหลากหลายทางชีวภาพของปลากลับคืนมาสู่แม่น้ำมูล พบพันธุ์ปลาทั้งหมด 148 ชนิด ปลาต่างถิ่น 10 ชนิด ทำให้การทำอาชีพประมงกลับคืน ซึ่งการวิจัยยืนยันว่า อาชีพหลักของชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว โดยเฉพาะการทำอาชีพประมงนั้นมีการทำทั้งปี ไม่ใช่เป็นฤดูกาลอย่างที่เข้าใจ ซึ่งสอดคล้องกับข้อสรุปของคณะวิจัยไต้หวัน สมัชชาคนจนเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศไทย ที่ว่า การทดลองเปิดเขื่อนพบว่าทำให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตดีขึ้น ก่อนการสร้างเขื่อนมีพันธุ์ปลา 265 ชนิด เมื่อมีเขื่อนพันธุ์ปลาลดลงเหลือ 45 ชนิด และเมื่อทดลองเปิดเขื่อนอีกครั้งปรากฏว่า พันธุ์ปลากลับมากถึง 156 ชนิด และยังมีพันธุ์ปลาต่างถิ่นอีก 8 ชนิด นอกจากนี้แก่งธรรมชาติที่เป็นที่อยู่ของพรรณพืชน้ำต่างๆ ก็กลับมากถึง 35 แห่ง ชีวิตเกษตรกรรมมูลก็กลับมา พืชกว่า 300 ชนิดฟื้นตัวตามแก่งต่างๆ ดังนั้น ผลงานวิจัยดังกล่าวจึงยืนยันชัดเจนว่า ควรจะเปิดเขื่อนดังกล่าวอย่างถาวร

สมศรี ชัยวณิชยา (2543) ศึกษาเรื่อง เชื้อปนปากมูล : เหตุแห่งความขัดแย้งในสังคมไทย ผลการวิจัยสรุปว่า กรณีเชื้อปนปากมูลเป็นต้นแบบของความขัดแย้งในสังคม ลักษณะการชุมนุมประท้วงของราษฎรปากมูลเป็นยุทธวิธีทางการเมืองของกลุ่มค่อนข้างไร้อำนาจ ต้องอาศัยองค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ นักศึกษา สื่อมวลชน นักการเมืองท้องถิ่น เพื่อให้การประท้วงเป็นประเด็นสาธารณะที่ได้รับความชอบธรรม ข้อเรียกร้องสำคัญของราษฎรปากมูลคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบการประกอบอาชีพประมง อันเป็นยุทธศาสตร์การรวมกลุ่มของราษฎรปากมูลที่ทำให้เป็นกลุ่มอิทธิพลได้ จึงส่งผลให้เกิดการโต้ตอบของรัฐบาล และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยต่อราษฎรที่ชุมนุมประท้วงในลักษณะรุนแรง วิธีนำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ทำให้รัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ยอมรับข้อเรียกร้องของราษฎรปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

นฤมล ทับจุมพล (2544) ทำวิจัยเรื่อง พลังท้องถิ่นในกระแสการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ศึกษากรณีชุมชนเชื้อปนปากมูล ผลการวิจัยได้ข้อสรุปว่า หลังการเปิดประตูระบายน้ำเชื้อปนปากมูล แม้ว่าทรัพยากรจะเริ่มฟื้นคืนมา แต่เนื่องจากศักยภาพที่มีอยู่เดิมถูกทำลายไปในระหว่างที่เชื้อปนกัดกร่อน ชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรดั้งเดิม ทั้งที่อาจมีภูมิปัญญาและศักยภาพ แต่ชุมชนปากมูลก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญหลายประการ อาทิ ความขัดแย้งภายในชุมชนสองฝั่งแม่น้ำมูลทุกชุมชนลดลงอย่างเห็นได้ชัด การเปิดประตูระบายน้ำทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารได้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาดั้งเดิม ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนริมน้ำกับชุมชนบ้านโคกได้ฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่หายไปหลังจากมีการสร้างเขื่อน แต่อย่างไรก็ดี ปัญหาของชุมชนปากมูลก็ยังคงดำรงอยู่ เพราะอำนาจการตัดสินใจในการบริหารเขื่อนและจัดการน้ำไม่ได้อยู่ในอำนาจการตัดสินใจของท้องถิ่น แต่อยู่ที่นโยบายของรัฐบาล

ชวลิต วิทยานันท์ (2543) ศึกษาสำรวจพันธุ์ปลาในลำน้ำโขง ซี มูล พบว่า ปลาน้ำจืดเขตร้อนอย่างในลำน้ำโขง ซี มูล นั้นมีจุดเด่นอยู่ที่ความหลากหลาย ซึ่งมีอยู่ถึง 1,238 พันธุ์ ตลอดลำน้ำโขงที่ตัดผ่านทุกประเทศ และ 330 พันธุ์เฉพาะลุ่มน้ำโขงในไทย เมื่อมีการสร้างกำแพงคอนกรีตขวางแม่น้ำมูล พันธุ์ปลาลดความหลากหลายลง ในขณะที่บริเวณปากมูล พบว่า แม่น้ำมูลก่อนมีการสร้างเขื่อน มีพันธุ์ปลาประมาณ 240 ชนิด คณะกรรมการเขื่อนโลกศึกษา พบว่าเป็นปลาอพยพ 77 ชนิด และปลาที่อาศัยอยู่ตามแก่ง 35 ชนิด และปัจจุบันแก่งเหล่านี้กว่า 50 แก่งได้จมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำ การสร้างเขื่อนทำให้พันธุ์ปลา 169 ชนิด ได้รับกระทบ และมีปลาถึง 56 ชนิดที่ปรากฏว่าไม่สามารถจับได้อีกเลยภายหลังการสร้างเขื่อน ขณะที่บันไดปลาโจนที่สร้างขึ้นไม่ได้ช่วยให้ปลาอพยพตามฤดูกาลจากแม่น้ำโขงเข้าสู่ลุ่มน้ำชีและน้ำมูลได้ ข้อมูลของศูนย์พัฒนา

ประมงน้ำจืด อุบลราชธานี กรมประมง พบว่า ปลาสามารถผ่านบันไดปลาโจนได้ 63 ชนิด คิดเป็นประมาณ 20 % ของพันธุ์ปลาทั้งหมด แต่จากผลการศึกษาเพิ่มเติมของ ขวลิต วิทยานันท์ ได้ข้อสรุปว่า ในบรรดา 63 ชนิดดังกล่าว บางชนิดที่ข้ามได้พบว่ามีแค่ตัวหรือสองตัวเท่านั้น

เดชรัตน์ สุขกำเนิด และกลุ่มต้นกล้าเพื่อการศึกษาเศรษฐศาสตร์ทางเลือก (2542) ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงภาวะเศรษฐกิจและสังคมภายหลังการสร้างเขื่อนปากมูล พบว่า โครงการเขื่อนปากมูลได้ก่อให้เกิดกระทบต่อชุมชนในทุกๆ ด้าน ได้แก่ ระบบนิเวศแหล่งอาศัยของปลาถูกทำลาย ทำให้อาชีพประมงของชาวบ้านลดลง แม้จะสร้างเขื่อนแล้ว รายได้ในภาคเกษตรก็ไม่แตกต่างจากรายได้ก่อนการสร้างเขื่อน ทั้งนี้เพราะดินไม่ดี ชาวบ้านโดยมากไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง เมื่อปริมาณปลาลดลง ทำให้ชาวบ้านไม่มีความมั่นคงด้านอาหาร ประการสุดท้ายคือ การมีเขื่อนก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนด้านสังคมวัฒนธรรม เพราะชาวบ้านที่ขาดรายได้และสูญเสียอาชีพประมง จะหาทางออกโดยการอพยพย้ายถิ่นไปทำงานต่างจังหวัด ทำให้คนในครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกัน และการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านก็ลดหายไปด้วย

คณะกรรมการเขื่อนโลก (World Commission on Dams, WCD) (2543) ดำเนินการศึกษาวิจัยในขอบเขตทั่วโลก ได้สรุปรายงานออกมาชื่อ Dams and Development เมื่อเดือนพฤศจิกายน ปี 2543 ซึ่งให้เห็นว่าเขื่อนปากมูล ไม่สามารถผลิตพลังงานได้ตามที่โฆษณาไว้ และยังคงผลิตจริงน้อยมากไม่ถึง 1 เปอร์เซ็นต์ ของพลังงานที่ใช้อยู่ในประเทศไทย อีกทั้งท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น ความต้องการพลังงานลดลงเป็นอย่างมาก จึงแทบไม่มีความจำเป็นที่ต้องใช้พลังงานไฟฟ้าที่ผลิตจากเขื่อนปากมูล ซึ่งผลิตได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศไทย (2545) เสนอ รายงานปลาและระบบนิเวศน์แม่น้ำมูลบริเวณปากมูลภายหลังการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล การสำรวจครั้งนี้คณะผู้ศึกษาใช้วิธีการสำรวจจากการเฝ้าประจำในท่าปลาของแต่ละหมู่บ้าน ผลการศึกษาพบว่า ภายหลังการเปิดประตูเขื่อนปากมูล พบชนิดพันธุ์ปลาตามธรรมชาติ บริเวณอ่างเก็บน้ำของเขื่อน 93 ชนิด ในจำนวนปลา 93 ชนิดที่สำรวจพบนั้น เป็นพันธุ์ปลาที่ไม่เคยมีรายงานมาก่อนว่าพบแม่น้ำมูลถึง 5 ชนิด ที่เหลือเป็นพันธุ์ปลาชนิดที่เคยพบในแม่น้ำมูลก่อนการสร้างเขื่อนปากมูล ในจำนวนปลาที่สำรวจพบ 93 ชนิด เป็นปลาที่อาศัยอยู่ตามแม่น้ำและเป็นปลาอพยพจากแม่น้ำโขง โดยที่บันไดปลาโจนก็ไม่สามารถแก้ปัญหานี้ได้ การศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การเปิดประตูเขื่อนทำให้ชนิดพันธุ์ปลาในแม่น้ำมูลกลับคืนมา นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และทำให้ชาวบ้านหันมาประกอบอาชีพประมงอีกครั้ง

คณะนักวิจัยไต้หวัน สมัชชาคนจน และเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประเทศไทย (2545) งานวิจัยไต้หวัน แม่มน การกลับมาของคนหาปลา : บทสรุปและความรู้เรื่องปลาของคนปากมูล ผลการศึกษาสรุปว่า ด้านระบบนิเวศ ปลาและพรรณพืช ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล มีพันธุ์ปลามากถึง 260 ชนิด แต่ภายหลังการสร้างเขื่อนเหลือปลาอยู่เพียง 43 ชนิด มีสาเหตุมาจากปลาไม่สามารถอพยพผ่านบันไดปลาโจนได้ ส่วนหนึ่งเกิดจากการระบาดของศัตรูของปลา เช่น เห็บปลา หอยคัน ผักตบชวา นอกจากนี้แล้วการระเบิดแก่งทำให้ป่าและพรรณพืชซึ่งเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย และวางไข่ของปลาต้องสูญหายไป ขณะที่การเปิดประตูเขื่อนกลับพบว่า มีพันธุ์ปลาถึง 156 ชนิด ปลาที่พบยังเป็นปลาที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ เช่น ปลาน้ำจืด ปลาตองกราย ปลาบู่หิน ปลาเข้หิน และปลาเข้ย่นหู รวมทั้งแม่น้ำสะอาดขึ้น ผักตบชวา เห็บปลา และหอยคัน หายหมดไป ด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ก่อนสร้างเขื่อนปากมูล ชุมชนมีหลักประกันความมั่นคงในมิติต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้จากฐานทรัพยากรแม่น้ำมูล เช่น ความมั่นคงด้านอาหาร ความมั่นคงทางสุขภาพ และความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ภายหลังจากการสร้างเขื่อน ชุมชนกลับมีหนี้สินกันทุกคน ร้อยละ 40 ต้องส่งลูกไปทำงานต่างประเทศ จึงไร้ซึ่งหลักประกันความมั่นคงของชีวิต แต่ภายหลังจากการเปิดประตูเขื่อนกลับพบว่า ชาวบ้านจำนวนถึง 6,915 ครัวเรือนได้กลับมาหาปลาอีกครั้งหนึ่งและเป็นอาชีพและแหล่งรายได้หลักในช่วงที่ปลาใหญ่ขึ้นมีรายได้กว่า 400 บาทต่อวัน และช่วงปกติ ประมาณ 200-300 บาทต่อวัน

บุษิตา สังข์แก้ว (2540) เสนอบทความเรื่อง " วัฒนธรรมปลาและจุดจบตำนานพรานปลาแม่น้ำมูล " โดยกล่าวถึงนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการสร้างความเร็วเติบโตทางเศรษฐกิจและพลังงานไฟฟ้า โดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนระดับล่างมีอำนาจในการตัดสินใจและมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ทำให้นโยบายการพัฒนาดังกล่าวขัดต่อสิทธิมนุษยชน และความเป็นประชาธิปไตย กรณีการสร้างเขื่อนปากมูลนั้น ทำให้เกิดการสูญเสียอาชีพพรานปลาและการขาดสะบั้นแห่งวัฒนธรรมสายน้ำมูล อาทิเช่น สูญเสียสภาพแวดล้อมอันอุดมสมบูรณ์อันเป็นแหล่งทำมาหากิน แหล่งผลิตภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการหาปลา การพัฒนาเทคนิคเครื่องมือจับปลา การร่วมมือร่วมใจของคนในครอบครัวและชุมชนในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมการหาปลา เป็นต้น ปัจจุบันที่หลงเหลือไว้คือ ความแตกแยกของชาวบ้าน การพึ่งพิงตลาดปลาต่างถิ่น พึ่งอาหารในเมือง การออกจากหมู่บ้านของหนุ่มสาวไปทำงานต่างจังหวัด การสูญหายของความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับพรานปลา และการเข้ามามีบทบาทของวัฒนธรรมการบริโภคแบบสังคมเมืองที่ปรากฏในชุมชนแห่งแม่น้ำมูล

นิตี เอียวศรีวงศ์ (2542) เสนอบทความเรื่อง “ การเมืองของคนจน ” โดยชี้ให้เห็นว่า กระบวนการประท้วงของชาวบ้านปากมูล คือเครื่องมือทางการเมืองรูปแบบใหม่ของคนจน เนื่องจากมีอาจพึงพาระบบอุปถัมภ์ในการเรียกร้องทางการเมืองได้ การประท้วงดังกล่าวทำให้ภาพคนจนถูกมองว่า “ ไร้ระเบียบ เอากฎหมายอยู่เหนือกฎหมาย หรือเคลื่อนไหวโดยไม่สุจริตตามคำสั่งของมือที่สาม ” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์คุณประโยชน์ของการประท้วงว่าอย่างน้อยก็ก่อให้เกิดสำนึกใหม่เกี่ยวกับความจนและคนจน และทำให้พวกเขาตระหนักว่าพวกเขามีศักยภาพและสามารถพัฒนาแนวทางและสร้างเครื่องมือเพื่อต่อรอกทางการเมือง โดยมีการจัดองค์กร เครือข่าย และหาพันธมิตรจากชนชั้นกลางโดยเฉพาะนักวิชาการอย่างเป็นทางการ เป็นรูปธรรมและเป็นทางการ วิธีนำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อมก็ได้ทำให้รัฐบาลและการไฟฟ้าฝ่ายผลิตยอมรับข้อเรียกร้องของราษฎรปากมูล อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

4.2 ผลการศึกษาในปัจจุบัน

4.2.1 ขั้นตอนการเก็บข้อมูล

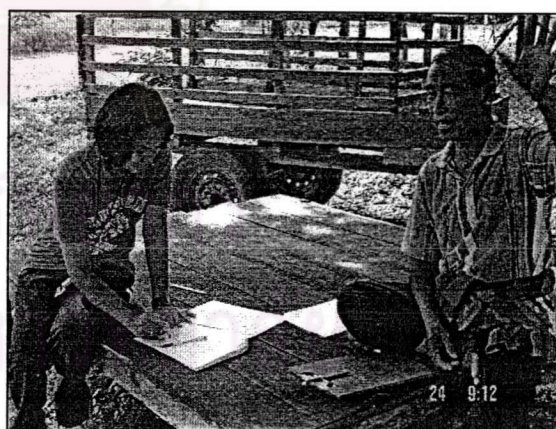
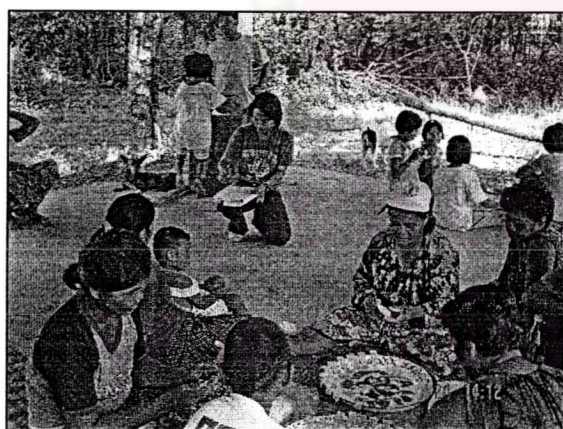
ในการศึกษาวิจัยนี้ ได้ทำการสำรวจภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ โดยใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาข้อขัดแย้งในพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีการกำหนดขั้นตอนการเก็บข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

1) กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการเก็บข้อมูล ได้แก่ เจ้าหน้าที่ส่วนราชการต่างๆ เช่น กรมชลประทาน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย กรมทรัพยากรน้ำ กรมประมง องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น องค์กรอิสระ และราษฎรในพื้นที่ศึกษา ซึ่งครอบคลุม อำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร และอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี จำนวนรวม 110 ชุดแบบสอบถาม

2) สร้างเครื่องมือเก็บข้อมูล ทั้งในรูปแบบของแบบสอบถาม และแบบสำรวจ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประกอบด้วย

- แบบสอบถามสำหรับเจ้าหน้าที่ส่วนราชการและองค์กรอิสระ
- แบบสอบถามสำหรับราษฎรในพื้นที่ศึกษา
- แบบสำรวจค่าพิกัดหมู่บ้านและสถานที่สำคัญ

3) เก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นระยะเวลาประมาณ 5 วัน ระหว่างวันที่ 20 ตุลาคม 2548 ถึง 25 ตุลาคม 2548 ดังแสดงการเก็บข้อมูลภาคสนามไว้ในรูปที่ 4.2-1

รูปที่ 4.2-1 การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์

4.2.2 การจัดกลุ่มข้อมูลแบบสอบถาม

จัดกลุ่มข้อมูลของแบบสอบถาม เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ผลและตรงกับวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด โดยผลการจัดกลุ่มข้อมูลแยกประเด็นต่างๆ ออกได้เป็น 5 ส่วนดังนี้

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอาชีพ
- ส่วนที่ 2 ความเข้าใจ ทศนคติ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูล
- ส่วนที่ 3 รายละเอียดปัญหาข้อขัดแย้ง และระดับความรุนแรง
- ส่วนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ
- ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นต่อหลักการจัดการน้ำแบบผสมผสาน (IWRM)

ตัวอย่างแบบสอบถามสำหรับเจ้าหน้าที่ส่วนราชการและองค์กรอิสระ และราษฎรในพื้นที่ศึกษา แสดงไว้ในภาคผนวก จ

4.2.3 การดำเนินการและวิธีในการสำรวจ

วิธีการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เน้นการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ ของผู้วิจัยเป็นหลัก กรณีศึกษาหรือประชากรตัวอย่างไม่เน้นจำนวนมากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าข้อมูลที่ได้มาสามารถตอบวัตถุประสงค์การศึกษาได้ชัดเจนลึกซึ้งพอเพียงหรือไม่

4.2.4 การประมวลผลข้อมูล

ผลการสำรวจแบบสอบถามปัญหาข้อขัดแย้ง สามารถสำรวจได้ จำนวน 110 ชุด คิดเป็นความเชื่อมั่นร้อยละ 90 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา แบ่งเป็นส่วนเจ้าหน้าที่ราชการ องค์กรอิสระ จำนวน 33 ชุด และส่วนราษฎรในพื้นที่ศึกษา จำนวน 77 ชุด แบบสอบถามที่ได้จากการสำรวจนำมาทำการประมวลผล เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์ด้วยคอมพิวเตอร์ ประกอบด้วย

(ก) การกำหนดชื่อตัวแปรและรหัสตัวแปรคำตอบของข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากแบบสอบถาม

(ข) การเปลี่ยนรูปข้อมูล และจัดชั้นข้อมูลให้อยู่ในรูปที่เหมาะสม และพร้อมจะดำเนินการด้วยคอมพิวเตอร์

(ค) จัดทำคู่มือลงรหัสข้อมูลสำหรับอ้างอิงและนำไปใช้ในการลงรหัสข้อมูล

2. ขั้นตอนลงรหัสข้อมูลแบบสอบถามสำหรับการประมวลผล ทำการลงรหัสข้อมูลตามคู่มือลงรหัส โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ Excel ในการบันทึกข้อมูล จะแบ่งตัวแปรออกเป็นกลุ่มเพื่อสะดวกในการนำไปวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์

3. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลผลการสำรวจ ได้ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติขนาดใหญ่ คือโปรแกรม SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) โดยนำเสนอข้อมูลในลักษณะต่างๆ ดังนี้

(ก) การแจกแจงความถี่ (Frequency) ในรูปของตาราง แสดงค่าความถี่ที่นับได้ และในรูปร้อยละ ตลอดจนนำเสนอในรูปกราฟ (Graph)

(ข) ขั้นตอนการจัดทำตารางแสดงผล นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมทางสถิตินำมาจัดทำเป็นตารางแสดงผลเพื่อนำมาเปรียบเทียบข้อมูลพร้อมแสดงค่าสถิติ

4.2.5 ผลการศึกษา

ผลการศึกษาจากแบบสอบถามปัญหาข้อขัดแย้ง จำนวน 110 ชุดแบบสอบถาม ได้รายงานผลการศึกษาในรูปตารางสถิติไว้ในภาคผนวก ฉ และผลการศึกษาบางส่วนสามารถสรุปเป็นส่วนๆ ตามที่ได้จัดกลุ่มไว้ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับอาชีพหลัก

การประกอบอาชีพหลักของประชากร พบว่า ครึ่งเรือนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร คิดเป็นร้อยละ 51.82 รองลงมาเป็นอาชีพเกี่ยวกับการทำประมง และค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 15.45 และ 2.73 ตามลำดับ

ส่วนที่ 2 ความเข้าใจ ทศนคติ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูล

ในช่วง 5 ปี ที่ผ่านมา (ปี 2543-2548) ครึ่งเรือนร้อยละ 63.64 ไม่ได้ได้รับความเสียหายจากปัญหาน้ำท่วมทำให้บ้านเรือน ที่ทำกิน และทรัพย์สินเสียหาย สำหรับความเข้าใจ ทศนคติ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูลของประชาชน สรุปได้ดังนี้

- ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 88.0 มีความเข้าใจว่าเขื่อนปากมูลช่วยในการผลิตกระแสไฟฟ้ามาเสริมกำลังผลิตไฟฟ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ก็ยังมีประชาชนที่ไม่ทราบว่าเขื่อนปากมูลช่วยในการผลิตกระแสไฟฟ้าอีก ร้อยละ 12.0
- ประชาชนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับเขื่อนปากมูลช่วยแก้ปัญหาด้านการเกษตรและอุปโภคบริโภคได้ ร้อยละ 59.74 ไม่ช่วยแก้ปัญหาด้านการเกษตรและอุปโภคบริโภค ร้อยละ 25.97 และไม่ทราบเกี่ยวกับเขื่อนปากมูลช่วยแก้ปัญหาด้านการเกษตรและอุปโภคบริโภคได้ ร้อยละ 14.29
- ความคิดเห็นของประชาชนเรื่องประโยชน์ที่ได้รับจากการสร้างเขื่อนปากมูลมีสัดส่วนเรียงตามลำดับ คือ การผลิตกระแสไฟฟ้า (ร้อยละ 45.78) การประมง (ร้อยละ 35.54) การคมนาคม (ร้อยละ 14.46) และการชลประทาน (ร้อยละ 4.22) สำหรับด้านการท่องเที่ยวประชาชนยังไม่เห็นถึงประโยชน์ที่ได้รับจากเขื่อนปากมูล

สรุปการเปรียบเทียบระหว่างผลการศึกษารัฐธรรมนูญและราษฎรในพื้นที่ศึกษา สำหรับส่วนที่ 2 ความเข้าใจ ทศนคติ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูลของประชาชน แสดงไว้ในตารางที่ 4.2-1

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4.2-1 เปรียบเทียบผลการศึกษาระหว่างส่วนราชการและราษฎร ในด้านความ
เข้าใจ ทศนคติ เกี่ยวกับเขื่อนปากมูล

เขื่อนปากมูลช่วยแก้ปัญหาด้านการเกษตร และอุปโภคบริโภคหรือไม่	ส่วนราชการ (ร้อยละ)	ราษฎร (ร้อยละ)
ช่วย	75.76	59.74
ไม่ช่วย	15.15	25.97
ไม่ทราบ	9.09	14.29
รวม	100.00	100.00

ประโยชน์ที่ได้รับจากเขื่อนปากมูล	ส่วนราชการ (ร้อยละ)	ราษฎร (ร้อยละ)
1. การผลิตกระแสไฟฟ้า	30.48	45.78
2. การประมง	24.76	35.54
3. การคมนาคม	13.33	14.46
4. การชลประทาน	13.33	4.22
5. การท่องเที่ยว	18.10	0.00
รวม	100.00	100.00

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 3 รายละเอียดปัญหาข้อขัดแย้ง และระดับความรุนแรง

ปัญหาข้อขัดแย้งที่มีความสำคัญที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง คือ ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร (ร้อยละ 64.94) รองลงมาเป็นปัญหาด้านรายได้ (ร้อยละ 12.99) ปัญหาเกี่ยวกับการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล (ร้อยละ 11.69) ปัญหาน้ำท่วม (ร้อยละ 3.90) ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค (ร้อยละ 2.60) ปัญหาด้านชีวิตความเป็นอยู่ (ร้อยละ 2.60) และปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า (ร้อยละ 1.30)

การสำรวจความคิดเห็นได้แบ่งระดับความรุนแรงของปัญหาข้อขัดแย้งด้านต่างๆ ออกเป็น 5 ระดับคือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ประชาชนได้แสดงความคิดเห็น สรุปได้ดังตารางที่ 4.2-2

สำหรับแนวทางแก้ไขปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร ประชาชนต้องการให้ก่อสร้างระบบชลประทาน (ร้อยละ 50.65) และหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม (ร้อยละ 49.35)

ส่วนที่ 4 การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

- ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่างๆ ในชุมชน ร้อยละ 55.84 แต่การมีส่วนร่วมยังอยู่ในระดับน้อย (ร้อยละ 41.90)
- สำหรับส่วนราชการมีความคิดเห็นว่า ส่วนราชการเองมีส่วนร่วมในการดำเนินการต่างๆ ในชุมชนถึงร้อยละ 90.91 และการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 46.67)
- ประชาชนมีความคิดเห็นต่อการให้ความช่วยเหลือในปัญหาต่างๆ ของหน่วยราชการ ร้อยละ 92.2 แต่การให้ความช่วยเหลือของหน่วยราชการยังอยู่ในระดับน้อย (ร้อยละ 45.10)
- สำหรับส่วนราชการมีความคิดเห็นว่า ได้ให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในชุมชนสำหรับปัญหาต่างๆ ถึงร้อยละ 87.88 และการให้ความช่วยเหลืออยู่ในระดับมาก (ร้อยละ 46.67)
- ประชาชนมีความคิดเห็นในเรื่องการดำเนินงานต่างๆ ของชุมชนควรให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมถึงร้อยละ 98.70

ตารางที่ 4.2-2 ความคิดเห็นของราษฎรเกี่ยวกับระดับความรุนแรงของปัญหาข้อขัดแย้ง
ด้านต่างๆ

ปัญหาข้อขัดแย้ง ด้านต่างๆ	มากที่สุด (ร้อยละ)	มาก (ร้อยละ)	ปานกลาง (ร้อยละ)	น้อย (ร้อยละ)	น้อยที่สุด (ร้อยละ)	รวม (ร้อยละ)
1.การเกษตร	22.08	46.75	28.57	1.30	1.30	100.00
2.รายได้	1.37	35.62	50.68	12.33	0.00	100.00
3.เปิด-ปิด ปตร.	1.37	36.99	49.32	8.22	4.11	100.00
4.น้ำท่วม	0.00	7.14	71.43	17.86	3.57	100.00
5.ความเป็นอยู่	1.52	7.58	74.24	16.67	0.00	100.00
6.อุปโภค-บริโภค	18.60	13.95	41.86	23.26	2.33	100.00
7.ผลิตกระแสไฟฟ้า	16.00	12.00	56.00	12.00	4.00	100.00
8.บันไดปลาโจน	2.33	20.93	39.53	37.21	0.00	100.00
9.สิ่งแวดล้อม	0.00	7.41	74.07	11.11	7.41	100.00

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 5 ความคิดเห็นต่อกระบวนการจัดการน้ำแบบผสมผสาน (IWRM)

ประชาชนส่วนใหญ่ ร้อยละ 75.30 ไม่เคยได้ยิน รับทราบ แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการน้ำแบบผสมผสาน และไม่เข้าใจกระบวนการจัดการน้ำผสมผสานถึงร้อยละ 98.70

สำหรับส่วนราชการ ร้อยละ 72.73 เคยได้ยิน รับทราบ แนวคิดเรื่องกระบวนการจัดการน้ำแบบผสมผสาน แต่ยังไม่เข้าใจในกระบวนการจัดการน้ำแบบผสมผสานถึงร้อยละ 72.73 เช่นกัน

4.3 สรุปสภาพปัญหาข้อขัดแย้ง

จากการประมวลข้อมูล เอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง และจากผลการศึกษาในปัจจุบันของการศึกษานี้ สามารถสรุปเป็นลักษณะโครงสร้างของปัญหา (Problem Tree) ที่มีความสำคัญลำดับที่หนึ่งในพื้นที่ศึกษา แสดงไว้ในรูปที่ 4.3-1

สำหรับการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ในพื้นที่ศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้

ปัญหาลำดับที่ 1 : ความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร

ปัญหาลำดับที่ 2 : ปัญหาด้านรายได้

ปัญหาลำดับที่ 3 : ปัญหาการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล

ปัญหาลำดับที่ 4 : ปัญหาอุทกภัย

ปัญหาลำดับที่ 5 : ปัญหาด้านชีวิตความเป็นอยู่

ปัญหาลำดับที่ 6 : ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค

ปัญหาลำดับที่ 7 : ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า

ปัญหาลำดับที่ 8 : ปัญหาเกี่ยวกับบันไดปลาโจน

ปัญหาลำดับที่ 9 : ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ สามารถจำแนกเป็นปัญหาข้อขัดแย้งด้านวิศวกรรม เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ได้ดังนี้

1. ปัญหาข้อขัดแย้งด้านวิศวกรรม ได้แก่ ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการเกษตร ปัญหาการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ปัญหาอุทกภัย ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ปัญหาความต้องการน้ำเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า ปัญหาเกี่ยวกับบันไดปลาโจน
2. ปัญหาข้อขัดแย้งด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ปัญหาด้านรายได้
3. ปัญหาข้อขัดแย้งด้านสังคม ได้แก่ ปัญหาด้านชีวิตความเป็นอยู่
4. ปัญหาข้อขัดแย้งด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 4.3-1 ลักษณะโครงสร้างของปัญหา (Problem Tree) ที่มีความสำคัญลำดับที่หนึ่งในพื้นที่ศึกษา